

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Лабораторія проблем корпоративного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Навчально-науковий юридичний інститут

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Монографія

За загальною редакцією професора
В. А. Васильєвої

Харків
«Право»
2018

УДК 347.7, 346.2
К68

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 6 від 21.06.2017 р.)*

*та вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 8 від 29.06.2017 р.)*

Рецензенти:

Н. С. Кузнєцова – доктор юридичних наук, професор, академік
Академії правових наук України;

В. М. Коссак – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
цивільного права і процесу Львівського національного університету
імені Івана Франка

Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : моно-
графія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.] ; за заг. ред.
К68 В. А. Васильєвої. – Харків : Право, 2018. – 616 с.

ISBN 978-966-937-541-4

У колективній монографії окреслено теоретико-правові аспекти становлення і розвитку корпоративного права і корпоративних відносин в Україні, висвітлено наукові погляди на проблематику здійснення корпоративних прав і розпорядження ними, корпоративної власності, правонаступництва в корпоративних відносинах та охорони і захисту корпоративних прав учасників юридичних осіб корпоративного типу, а також здійснено науковий аналіз вітчизняного корпоративного законодавства, особливостей його впливу на практику правозастосування та доведено необхідність приведення окремих положень до законодавства європейських країн.

Видання розраховане на юристів, керівників та учасників господарських товариств, інвесторів, наукових дослідників, викладачів, студентів, а також тих, кого цікавлять проблеми правового регулювання корпоративних відносин.

УДК 347.7, 346.2

- © Васильєва В. А., Луць В. В., Сіщук Л. В. та ін., 2018
- © Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2018
- © Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018
- © Оформлення. Видавництво «Право», 2018

ISBN 978-966-937-541-4

Авторський колектив

Бабецька Іванна Ярославівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького – підрозділи 4.1., 4.2. розділу 4;

Бутрин–Бока Наталія Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету – підрозділи 5.1., 5.4. розділу 5;

Васильєва Валентина Антонівна – доктор юридичних наук, професор, директор ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 1.3. розділу 1, підрозділи 6.1., 6.2. розділу 6;

Васильєва Вікторія Валентинівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 3.5. розділу 3;

Вінтоняк Наталія Дмитрівна – молодший науковий співробітник НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 6.3. розділу 6;

Зеліско Алла Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 1.4. розділу 1; підрозділ 2.1. розділу 2;

Зозуляк Ольга Ігорівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 2.2. розділу 2;

Калаур Іван Романович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу Тернопільського національного економічного університету – у співавторстві підрозділ 3.2. розділу 3;

Ковалишин Олександр Романович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри судочинства ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 8.1. розділу 8;

Луць Володимир Васильович – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділом НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 1.1. розділу 1;

Нечитайло Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри цивільного права, ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 2.3., 2.4. розділу 2;

Пилипко Юлія Олександрівна – асистент кафедри приватного права ЮФ Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, аспірант кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 1.5, 1.6. розділу 1;

Саракун Ірина Богданівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 1.2. розділу 1, підрозділи 3.1., 3.3., 3.4. розділу 3;

Сигидин Мар'яна Михайлівна – кандидат юридичних наук, консультант Першої київської державної нотаріальної контори – підрозділ 3.6. розділу 3;

Сіщук Ліліана Василівна – кандидат юридичних наук, науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 5.3. розділу 5; підрозділи 7.1., 7.2. розділу 7;

Сліпенчук Наталія Андріївна – кандидат юридичних наук, викладач кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 8.2., 8.3. розділу 8;

Соколовський Михайло Вікторович – здобувач ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – у співавторстві підрозділ 3.2. розділу 3; підрозділ 5.2. розділу 5.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТ – Акціонерне товариство
ВГСУ – Вищий господарський суд України
ВСУ – Верховний суд України
ГК України – Господарський кодекс України
НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КТ – Командитне товариство
ТДВ – Товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
ПК України – Податковий кодекс України
ПрАТ – Приватне акціонерне товариство
ПТ – Повне товариство
ПАТ – Публічне акціонерне товариство
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦК УРСР – Цивільний кодекс Української РСР

ПЕРЕДМОВА

Вибір будь-якого наукового дослідження спричиняється різними факторами, такими як актуальність, можлива новизна, особистий інтерес дослідника, значення для науки та практики тощо. Складність і водночас привабливість наукових пошуків у юриспруденції привертає увагу дослідників постійною зміною фактичних суспільних відносин та відповідно необхідністю їх правового регулювання, що досить часто не відповідає ані виробленим теоретичним постулатам, ані практичній доцільності. Крім того, змінюються загальні теоретичні, у тому числі методологічні, орієнтири правової науки, виходячи із новітнього розуміння ролі й значення права та держави в суспільстві.

Сучасний постіндустріальний світ характеризується зміною концепцій економічного розвитку, спрямованих на підвищення значення послуг, окреслюючи групи необхідних професіоналів у сферах науки та техніки, надаючи провідну роль в економіці та соціальному житті теоретичним знанням, орієнтуючи майбутнє на доречні методи контролю та належної оцінки перспективи, забезпечуючи прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Приватне право як осередок не лише особистої сфери діяльності людини, а й як база для ринково орієнтованої економічної системи, піддається змінам, пристосовуючись до динамічного розвитку суспільства. За останні десятиліття теоретичні конструкції права інтелектуальної власності, охорони особистих немайнових прав, обігу цінних паперів чи речових прав стали повсякденними предметами юридичної практики. Не стало винятком і корпоративне право, у межах якого провадяться не лише численні наукові дослідження, а й розгортаються дискусії щодо правозастосування та законодавчого удосконалення його норм.

Корпоративне право сьогодні сформовано як належним чином окреслена підгалузь цивільного (приватного) права. За тривалий час становлення й розвитку воно зазнало впливу різних галузей права, залишаючи в собі приватноправову природу відносин. Не зважаючи на існуючі конфлікти цивільно-правового та господарсько-правового регулювання корпоративних відносин, інструментарій правового впливу на них залишається сталим щодо використання принципів верховенства права, реалізації принципів цивільного права та

договірної свободи. Більш того, саме в межах корпоративного права розкриваються концепції нових об'єктів суспільних відносин, вимог до якісного корпоративного управління, нові методи організації діяльності корпоративних юридичних осіб.

Відповідно до названих засад і складаються дослідження теоретичних та практичних проблем корпоративного права, у межах якого справедливо розглядаються його принципи, акти регулювання, суб'єктний склад, а також проблеми, які виникають зі здійснення та захисту корпоративних прав та інтересів. Слід відзначити широкий погляд на проблематику, який охоплює не лише правосуб'єктність учасників (засновників) та власне корпорації, а й такі суміжні інститути, як корпоративна власність, зловживання корпоративними правами, переважні корпоративні права, а також правові форми розпорядження корпоративними правами.

Представлене монографічне дослідження ґрунтується не лише на власних дослідженнях його авторів, а й на спільному п'ятнадцятирічному досвіді проведення наукових досліджень, важливих науково-практичних конференцій науковцями і викладачами Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та колективом Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, які за цей час набули статусу міжнародних. Привертає до себе увагу незмінна актуальність проблематики, яка присвячується окремим аспектам корпоративного права.

Так, спільними зусиллями висвітлювалися результати наукових досліджень щодо поняття та вдосконалення правового регулювання корпоративних правочинів, порівняльно-правової характеристики корпоративного права України та інших європейських країн, а також проблемні аспекти адаптації законодавства України до європейського права. За ці роки спільна платформа наших установ стала авторитетною трибуною для дослідників корпоративного права. Така наукова співпраця дозволила об'єднати творчий потенціал наших науковців у спільній Лабораторії проблем корпоративного права, яка на сьогодні займається науково-практичними аспектами адаптації корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу.

Маємо велике переконання, що представлене монографічне дослідження, яке є яскравим прикладом згуртованої роботи, не лише

надасть відповіді на численні запитання дослідників у сфері корпоративного права, а й надихне на нові наукові пошуки. Доктринальне осмислення та практична діяльність у сфері корпоративного права дозволить як реалізовувати приватні інтереси учасників корпоративних відносин, так і належним чином удосконалити корпоративний сектор української економіки, сприяти його швидшій інтеграції до європейського простору, де правила та регулятори мають бути зрозумілими всім його учасникам.

Поза усяким сумнівом воно стане в нагоді не лише науковцям – дослідникам і викладачам, а й буде кваліфікованою працею для українського студентства, аспірантів і докторантів при вивченні відповідних юридичних наук.

*Директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор
О. Д. Крупчан*

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

1.1. Корпоративне право – підгалузь цивільного права України

Процеси реформування суспільних відносин в умовах інтеграції економічної системи України до європейського і світового співтовариства викликають необхідність удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері та наукового обґрунтування виникаючих при цьому правових проблем. Такими є, зокрема, питання про правову природу корпоративних відносин, їх зміст та місце норм корпоративного законодавства у правовій системі України.

Вийшло так, що з прийняттям Цивільного і Господарського кодексів України (2003 р.) регулювання корпоративних правовідносин паралельно, але не завжди узгоджено здійснюється нормами і ЦК України, і ГК України. Визначення понять корпоративних відносин і корпоративних прав дається у ст. 167 ГК України. Корпоративними є відносини, що виникають, змінюються та припиняються між господарською організацією та її учасниками і між одними учасниками щодо корпоративних прав (ч. 3 ст. 107 ГК України), а згідно з ч. 1 цієї статті під корпоративними слід розуміти права особи, частка якої визначається в статутному фонді (маїні) господарської організації, що включають правомочності цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Про права учасників господарських товариств (хоч вони і не названі корпоративними) мова йде і в ст. 116 ЦК України. Учасники господарського товариства мають право в порядку, встановленому установчим документом товариства та законом: 1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків встановлених законом; 2) брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди); 3) вийти в установленому порядку з товариства; 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом; 5) одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, встановленому установчим

документом. Учасники господарського товариства можуть також мати й інші права, встановлені установчим документом товариства та законом.

Учасники господарських товариств несуть і певні обов'язки, які також є корпоративними, зокрема: 1) додержуватися установчого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів; 2) виконувати свої зобов'язання перед товариством, і зокрема ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції), у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом; 3) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Учасники господарського товариства можуть також мати інші обов'язки, встановлені установчим документом та законом.

Зміст корпоративних правовідносин складають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки сторін цих правовідносин – корпорації та її учасників. Традиційним у літературі є поділ корпоративних прав на майнові та немайнові (організаційні). Так, С. С. Кравченко до майнових прав учасників господарських товариств відносить: право на дивіденди (проценти від прибутку) товариства; право при виході з товариства на одержання коштів, що дорівнюють вартості частини майна товариства, пропорційно частці учасника в статутному (складеному) капіталі товариства; право на одержання коштів, що підлягають розподілу між учасниками товариства після проведення всіх необхідних розрахунків при його ліквідації; право на переважне придбання частини в статутному капіталі або акцій закритого (тепер – приватного) акціонерного товариства при відчуженні їх іншим учасникам; право вимагати викупу акцій; право на переважне придбання акцій додаткових випусків. Права, що не мають безпосередньо майнового характеру, – це право на участь в управлінні товариством, право одержувати інформацію про його діяльність¹.

Питання щодо правової сутності корпоративних відносин і корпоративних прав та їх місце у системі права залишається дискусійним в юридичній літературі. Так, В. С. Щербина вважає, що корпоративні відносини є специфічним видом відносин у сфері господарювання, які за своєю правовою природою є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських

¹ Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис.... канд. юрид. наук / С. С. Кравченко, — К., 2000. — С. 39.

та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності².

На переконання О. М. Вінник, корпоративні відносини є комплексними відносинами, оскільки в них поєднуються елементи різної галузевої належності: трудових, суто цивільних, земельних тощо, але консолідуючим ядром (стрижнем) цих відносин є господарсько-правова складова. Про це свідчать такі ознаки цих відносин: а) особливий суб'єктний склад, що передбачає обов'язкову участь у них суб'єкта господарських відносин, до яких належать і господарські товариства; б) особливий зміст – організація та безпосереднє здійснення господарської діяльності та/або управління такою діяльністю і пов'язана з цим така ознака, як поєднання організаційних та майнових елементів, приватних та публічних інтересів (у тому числі загальноекономічного); в) комплексний (публічно-правовий) характер методів правового регулювання³.

З'ясовуючи місце корпоративного права в системі права України, Р. Б. Прилуцький дійшов висновку, що воно є підгалуззю господарського права⁴.

Однак аналіз змісту корпоративних прав та обов'язків і самих корпоративних відносин, які складаються між корпорацією та її учасниками і між самими учасниками, дає підстави для висновку, що корпоративні правовідносини є цивільно-правовими, а система правових норм та інших соціальних регуляторів цих відносин складає підгалуззю цивільного права.

Як справедливо відзначає І. В. Спасибо-Фатеєва, цивілістична природа корпоративних відносин очевидна, якщо піддавати їх аналізу з класичного підходу, тобто з позиції цивілістики. Ці відносини побудовані на дозвільному підході до їх регулювання, адже законом передбачається цілий спектр можливостей врегулювання на

² Щербина В. Правова природа корпоративних відносин // В. Щербина. – Українське комерційне право. – 2006. – №7. – С.13; Щербина В. С. Суб'єкти господарського права // В. С. Щербина. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – С. 26.

³ Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин: монографія / О. М. Вінник. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С.18, 26.

⁴ Прилуцький Р. Б. Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України // Часопис Академії адвокатури України / Р. Б. Прилуцький. – № 19. – (2'2013).

локальному рівні тих чи інших аспектів; майнова самостійність учасників корпоративних правовідносин знаходить свій прояв у тому, що в кожного з учасників є свій об'єкт прав – акція або частина в статутному капіталі, щодо яких вони можуть здійснювати звичайні функції, як і з будь-яким іншим об'єктом цивільного права – передавати, заповідати тощо, а в корпорації свій об'єкт прав – майно; право на захист також має аналогічні прояви в корпоративних відносинах, як у цивільних; учасники корпоративних відносин незалежні у вираженні своєї волі, вони не мають підпорядкування, а навпаки, у них наявні вільне та рівне вираження суб'єктів⁵.

Суб'єктами корпоративних правовідносин можуть бути фізичні, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади та інші суб'єкти цивільного права (ст. 2 ЦК України). Передумовою їхньої участі в корпоративних правовідносинах є корпоративна правосуб'єктність як складова їх цивільної правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності). Зміст корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин полягає у їх здатності мати і здійснювати корпоративні права та виконувати обов'язки, передбачені законами (ЦК України і ГК України, Закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства») та іншими нормативно-правовими актами, а також установчими та іншими внутрішніми документами товариства.

Як зазначено у ч. 3 ст. 167 ГК України, корпоративні правовідносини виникають, змінюються і припиняються з приводу корпоративних прав між господарською організацією та її учасниками, які мають певну частину в статутному фонді (майні) цієї організації. Однак у чинному законодавстві не розкривається поняття «господарської організації». Господарський кодекс (статті 1, 2, 3) оперує поняттями «суб'єкти господарювання», «учасники відносин у сфері господарювання», розуміючи під господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

⁵ Спасибо-Фатеева І. В. Цивільний та Господарський кодекси України як основні джерела корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатеева; Корпоративне право України: підручник / за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 36 – 39.